

7. Automatisk fredete arkeologiske kulturminner

7.3.4. Skjøtsel: Restaurering

Restaurering vil si å sette i stand, bygge opp igjen, tilbakeføre. Restaureringen kan ha minst to motiver: Forhindre videre forfall og gi kulturminnet en form og et utseende som man tror eller vet at det har hatt tidligere. Her presenteres noen prinsipper og praktiske råd for dette problemfeltet.

Informasjonsarket er utarbeidet av Riksantikvaren i samarbeid med den øvrige kulturminneforvaltningen.

Utgitt 1998.

I Venezia-chartret fra 1964 § 9 heter det : «Restaureringen bør beholdes eksepsjonelle omstendigheter. Hensikten må være å avdekke kulturminnets estetiske og historiske verdier. Den må bygge på respekt for kulturminnets egenart og det autentiske kildematerialet. Arbeidene må avsluttes der hvor gjettingen begynner.»

Restaurering av arkeologiske kulturminner er et skjøtselstiltak som virkelig kan sette diskusjonen i gang blant fagfolk. Sentralt står spørsmålet om vi kan foreta restaurering uten å skape nye kulturminner. Grunnlaget for en autentisk restaurering er ofte sviktende fordi vi sjelden kjenner kulturminnets opprinnelige utseende. Alternativet kan være å la kulturminnet stå som det er, og la skader og forfall være en del av dets historie. Vi finner som regel løsningene et sted mellom disse ytterpunktene. Ofte kan andre aspekter, som f.eks. tilrettelegging for publikum, ha betydning for de valg man tar.

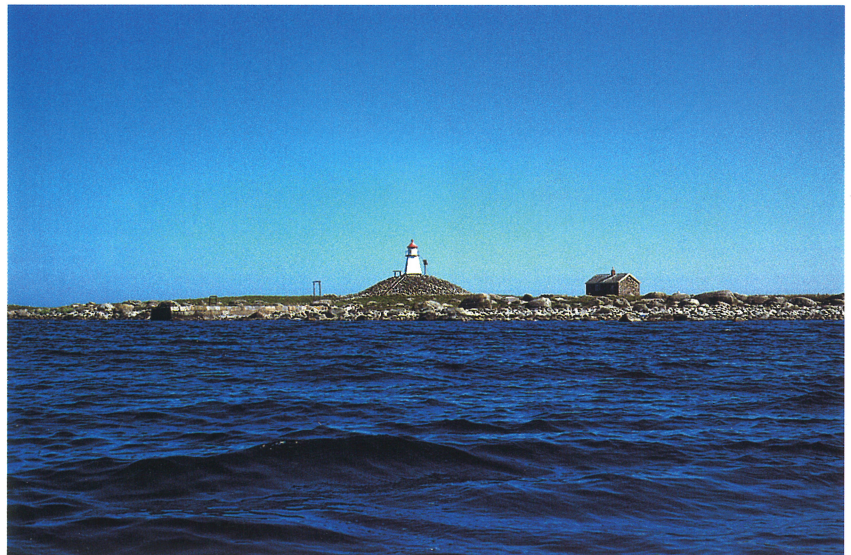
«Skader»

– en del av kulturminnet

Mange «skader» er mer enn skader og kan være spor etter hendelser av betydning både i forhistorisk tid og nyere historie. Det kan være kratere etter rituelle haugbrudd eller plyndring i gravhauger, fundamentene av Quislings talerstol i Borreparken eller en fyrlykt som står på en av kystens mange gravrøyser. Slike spor forteller om andre historiske hendelser på stedet og er viktige bidrag til kulturminnets historie. De vitner om skikker, ritualer, kunnskap og ikke minst holdninger gjennom tidene og bør bevares sammen med kulturminnet. I stedet for å fjerne disse sporene ved en restaurering, bør vi formidle kulturminnets historie som en helhet.

Andre tilfeller av skader er mer fristende å restaurere. Det kan være spor etter arkeologiske utgravninger, skader etter grave- og anleggsvirksomhet eller naturlige prosesser. I denne forbindelse er det også aktuelt å se på restaurering som et nødvendig sikringstiltak.

Fyrlykt og gravrøys, to kulturminner som sammen forteller leias historie. Lista, Farsund kommune, Vest-Agder. Foto: Tor Oddvar Hansen.

Om man velger å restaurere et kulturminne avhenger av hva som har forårsaket skaden og hva som er formålet med en eventuelt restaurering. Uansett må det ligge faglige vurderinger til grunn for avgjørelsen som tas. All restaurering og endring av kulturminnets utseende er inngrep i selve kulturminnet og dets omgivelser. Enhver restaurering skal derfor være basert på faglig begrunnede forestillinger om hvordan kulturminnet har sett ut og hvilke konsekvenser inngrepet kan ha for kulturminnets innhold og omgivelser.

Fylkeskommunen/Samisk kulturminneråd har ansvaret for restaureringsarbeidet, men er pålagt å samarbeide med forvaltningsmuseene og Riksantikvaren i henhold til *Forskrift om faglig ansvarsfordeling m.v. etter kulturminneloven gjeldende fra 1. januar 1993, § 3* (se også informasjonsblad 7.3.3 om sikring). Tiltakets art og størrelse må være avgjørende for når denne samarbeidsplikten trer i kraft. En restaurering kan imidlertid innebære en så stor endring i et kulturminne at de planlagte tiltak bør diskuteres med fagfolk ved forvaltningsmuseene.

Husk å melde restaureringen til NOREK-fortidsminner, NIKU.

er av kulturminnet kalles det restaurering. Vurder alltid nøye om et nærmere samarbeid med forvaltningsmuseet bør inngås, eller om spesialkompetanse skal engasjeres.

Vanlige skader

- Før du går i gang med restaureringsarbeidet**
- Avklar formålet med restaureringen.
  - Formålet må være å utsette eller stoppe forfall eller sette kulturminnet i stand i forbindelse med tilrettelegging for publikum. Still kritiske spørsmål før avgjørelse om restaurering blir tatt: Vil en restaurering komme i konflikt med eller ødelegge spor etter viktige trekk ved kulturminnets historie? Skal vi bare vise frem «pene» og «hele» kulturminner? Skal historien «pyntes på»? Er restaureringen nødvendig som et sikringstiltak? Vil kulturminnene få et bedre vern dersom de gjøres mer synlige?
  - Foreta en tilstandsvurdering med dokumentasjon før restaureringsarbeidet starter.
  - Innhent informasjon om eventuelle tradisjoner eller sagn som knytter seg til kulturminnet, og se til at de planlagte tiltakene ikke er i konflikt med disse.

Det er viktig å skille mellom restaurering og vedlikehold. Når det er nødvendig å foreta fysiske endring-

- Eksponerte flater og erosjonskanter etter menneskers aktivitet og naturlige prosesser.
- Groper etter utgraving, utruste masser eller lignende.
- Utrast eller utkastet stein fra murer og røyser.
- Bautaer, steinkors og andre stående steiner har ofte veltet, er flyttet på eller har sprukket.
- Tilgroing eller tildekking av kulturminnet eller deler av det. Tildekkingen skjer ofte med vegetasjon som gress og mose eller med jordmasser.
- Innrissing av riper og «tagging» på stein og berg, i steinbrudd og huler.

Tiltak – praktiske råd

- Dokumenter arbeidet med foto og notater før, under og etter. Det er viktig at rapporten inneholder gode beskrivelser og begrunnelser for metodevalg.
- Restaureringsarbeidet skal utføres slik at det er mulig å se hva som er restaurert og hva som er forhistoriske kulturspor.
- Husk at det kan være kulturlag under overflaten.

*Gravrøys med krater. Karlsvika, Tønsberg kommune, Vestfold.
Foto: Ragnhild Sjurseike.*

Påfylling av masser

(Se også informasjonsblad 7.3.3 om sikring og 7.3.5 om vegetasjon)

- Det skal være mulig å se skillet mellom gammel overflate og påfylte masser.
- Legg gjerne et moderne element i bunnen, et som er litt varig, f.eks. en mynt eller en flaske.
- Materialet som legges i bunnen skal være bestandig og skille seg fra de stedlige. *Pukk, singel eller lekakuler* vil separere massene godt. Slikt materiale kan være vanskelig tilgjengelig. Det kan også være problematisk å bringe slike masser frem til kulturminnene uten bruk av tunge transportmidler. Da er *duker av glassfiber* et godt alternativ. Husk å sørge for god drenering (lag huller i duken). Fyll gjerne på stein over for å holde duken nede.
- Fyll deretter på masser med *jord eller grus*. På konstruksjoner som ligger i hellende terreng er det best med grus, da jord skylles lettere bort. Massene kan også holdes på plass med geonett/ erosjonsnett.
- Det er et prinsipp at man til det øverste sjiktet finner masse mest tilnærmet den som er i kulturminnet fra før. Valg av masser har også noe med tilgjengelighet å gjøre, både når det gjelder tilgang og pris.
- Dekk med torv. Fyll gjerne ut med jord i sprekkene mellom torvstykkene.
- Et alternativ til torv er påføring av matjord og tilsåing. Velg da tilsåing mest mulig tilnærmet den stedlige vegetasjonen.

Restaurert gravrøys ett år etter, der fotkjeden er avdekket. Ølen kommune, Hordaland. Foto: Hordaland fylkeskommune.

Murer og røyser

Tilbakeføring av utrast eller utkastet stein fra murer og røyser skal hovedsakelig følge de samme prinsippene som påføring av masser så langt dette er mulig.

- Det vil ofte være snakk om å tilbakeføre stein som ligger like ved kulturminnet og som tydelig stammer derfra. Det er kun i spesielle tilfeller aktuelt å hente inn stein utenfra. Skal dette likevel gjøres, bør steinen være tilpasset den som er på stedet fra før.
- Duk av glassfiber bør også brukes her for å vise skillet for restaureringen. Duken må skjules godt.
- Bruk av bolter mellom steiner kan stabilisere.

Avdekking av fotkjeder og andre strukturer som er helt eller delvis skjult i markoverflaten kan ofte medføre funn av gjenstander eller andre kulturspor. Arbeidet skal derfor utføres av arkeolog.

Restaurert bautastein settes på plass. Hadsel prestegård, Hadsel kommune, Nordland. Foto: Geir Remen.

Stående steiner, bergvegger og annen stein

Steinkonservering er et fagfelt der det foreløpig finnes liten ekspertise og kompetanse. Emnet forskes på, og ny kunnskap vil komme i årene fremover. Ta kontakt med tekniske konservatorer på forvaltningsmuseene, eventuelt hos NIKU, for fjerning av riper, maling og tagging på stein og berg.

Ved reparasjon, gjenreising og fundamentering av bautaer, steinkors o.l. må også teknisk konservator kontaktes for å diskutere planlagte tiltak. Her kan vi gi noen veiledende prinsipper:

- *Reparasjon av brudd:*
Rengjør flatene forsiktig med rent vann.
Vurder om bolter er nødvendig og om steinen tåler dette. Dersom bolter skal brukes, skal de være av rustfritt stål.
Bor huller i bruddflatene til innvendige bolter (boltens tykkelse er avhengig av steinens tykkelse). Påfør lim på flatene og i hullene etter anvisning fra produsent.
Sett boltene i hullene på den ene flaten og føy bitene sammen.
- *Fundamentering:*
Dersom steinen gjenreises der den opprinnelig har stått, kan vi se etter mulige støtter eller fundamenter på stedet.
Grav ut en grop tilpasset steinens bredde og høyde. Jo høyere steinen er, jo dypere ned i bakken må den for å stå stabilt.
Lag et «reir» av grov kult.
Plasser steinen i reiret og stabiliser ved hjelp av stein opp til overflaten.
- Dette er kulturminner som veier mye og som regel må løftes og flyttes med maskinhjelp.

Litteratur

Hordaland fylkeskommune:

Skjøtsel og restaurering av gravfelt på Vestre Eide, Ølen kommune. Bergen 1993

(Arkeologiske registreringer)

«Veneziacharteret». *ICOMOS nytt*, 1990, nr 2. (Engelsk versjon finnes bl.a. i Bernard M. Feilden og Jukka Jokilehto: *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. Roma, ICCROM, 1993)